

Bijdrage van docenten aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen

Bijdrage van docenten aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen

Enschede, januari 2008

Verantwoording

© 2008 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Mits de bron wordt vermeld is het toegestaan om zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren dan wel op andere wijze te verveelvoudigen.

Auteurs: drs. J.W.T. Kerkhoffs en drs. R.T.G. van Uffelen

Eindredactie: drs. J.W.T. Kerkhoffs

In opdracht: CentiQ, Den Haag

AN nr. 5.4266.0057

Inhoud

1.	Onderzoeksvraag	5
1.1	Onderzoeksvraag	5
1.2	Opzet van de enquête	5
2.	Resultaten van de enquête	9
2.1	Respons	9
2.2	Resultaten	9
3.	Conclusie	27
	Bijlage 1 Enquête	29
	Bijlage 2 Brief bij enquête	35

1. Onderzoeksvraag

1.1 Onderzoeksvraag

Besteden docenten die in Nederland lesgeven aan leerlingen tussen de 8 en 18 jaar aandacht aan vergroting van financieel inzicht van hun leerlingen en als ze dat doen van welke materialen maken ze dan gebruik. Dat was de vraag die ten grondslag lag aan een enquête die verspreid is onder docenten in Nederland. Deze enquête maakt deel uit van een groter onderzoek.

Om inzicht te krijgen in de wijze waarop in het Nederlandse onderwijs aan leerlingen tussen de 8 en 18 jaar aandacht wordt besteed aan vergroting van financieel inzicht heeft SLO de afgelopen periode, op verzoek van CentiQ een drietal onderzoeken uitgevoerd:

'witte vlekken onderzoek': nagaan is welke onderwerpen die samenhangen met vergroting van financieel inzicht in de verschillende fasen van het onderwijs aan de orde moeten komen volgens de door het ministerie van OCW vastgestelde kerndoelen en eindtermen. In de publicatie 'Onderzoek naar vergroting van financieel inzicht via het onderwijs' is aangegeven in welke leergebieden en vakken (onderdelen van) vergroting van financieel inzicht aangeboden moet worden. Kerndoelen en eindtermen bepalen immers wat er in het onderwijs ten minste aan de orde moet komen. Deze publicatie laat tevens zien waar in het onderwijs geen aandacht wordt besteed aan dit onderwerp, de zogenaamde 'witte vlekken'.

methodescreening: kerndoelen en eindtermen geven aan wat er in het onderwijs aan de orde moet komen. Deze officiële doelen worden in de meeste gevallen in methoden omgezet in lesmateriaal. Docenten geven aan de hand van de methoden les. In de screening van methoden voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs is nagegaan op welke wijze de kerndoelen en eindtermen terug te vinden zijn. In de voorliggende publicatie vindt u het verslag van deze methodescreening.

enquête onder docenten: de manier waarop een onderwerp daadwerkelijk in de klas aan de orde gesteld wordt is sterk afhankelijk van de wijze waarop docenten omgaan met een methode en het belang dat zij hechten aan een onderwerp. Middels een enquête is nagegaan hoe in de dagelijkse lespraktijk aandacht besteed wordt aan vergroting van financieel inzicht. De resultaten van deze enquête zijn verwoord in voorliggende publicatie 'Bijdragen van docenten aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen'.

1.2 Opzet van de enquête

In september 2007 is een enquête opgesteld die als onderwerp heeft de vraag of docenten het belangrijk vinden dat er in het onderwijs aandacht besteed wordt aan vergroting van financieel inzicht, zo ja of zij daar in hun lessen aandacht aan besteden en als ze dat doen van welke onderwijsleermiddelen ze dan gebruik maken.

De enquête is ontwikkeld in samenwerking tussen SLO en CentiQ. SLO heeft een voorstel gemaakt dat onderwerp van gesprek was tijdens een vergadering van de projectgroep onderwijs van CentiQ.

Naar aanleiding van die vergadering is het voorstel aangepast en tenslotte goedgekeurd door de voorzitter en de secretaris van de projectgroep onderwijs van CentiQ.

Bij de enquête is een toelichtende brief verstuurd waarin het doel van CentiQ en het doel van de enquête uiteengezet zijn. Tevens werd in de brief uitgelegd wat CentiQ verstaat onder 'vergroting van financieel inzicht bij leerlingen', het onderwerp van de enquête. In de brief stond:

Onder vergroting van financieel inzicht verstaan wij: aandacht besteden aan de financiële situatie van leerlingen nu en in de toekomst. Het gaat daarbij om inkomsten en uitgaven, bijvoorbeeld:

Hoeveel zakgeld krijgt een kind, en waar geeft hij dat aan uit;
hoeveel geld verdien je met een bijbaantje en waar geef je dat aan uit
hoeveel salaris verdient een beroepsbeoefenaar en wat moet daar allemaal van betaald worden als je een eigen gezin hebt;
wat zijn verzekeringen, pensioenvoorzieningen, hypotheken, enz.
wat zijn voor- en nadelen van sparen en/of geld lenen
enz.

Het gaat daarbij in alle gevallen om financiën die te maken hebben met uw leerling, nu en in de toekomst en niet zozeer om financiën die te maken hebben met bedrijven, de overheid, enz., als is dat natuurlijk niet helemaal van elkaar te scheiden.

De toelichtende brief is ondertekend door de secretaris van de projectgroep onderwijs van CentiQ en de vertegenwoordiger van SLO in de projectgroep onderwijs. De brief was voorzien van het logo van het Ministerie van Financiën, als opdrachtgever voor de enquête. Het logo van CentiQ was bij verzending van de enquête nog niet openbaar. Zowel de enquête als de toelichtende brief zijn opgenomen in de bijlagen bij dit document.

De doelgroep

De enquête is verstuurd naar 2500 docenten, als volgt verdeeld:

Onderwijssoort	aantal
Primair onderwijs	500
Speciaal onderwijs	500
vmbo	500
havo	500
vwo	500

Voor de verzending van de enquête is opdracht gegeven aan EDG een gespecialiseerd bedrijf. Bij de opdracht is aangegeven:
dat de enquête primair onderwijs verzonden moest worden naar leerkrachten werkzaam in de bovenbouw;
dat de enquête voor vmbo, havo en vwo verzonden moest worden aan docenten werkzaam in de vakken wiskunde, mens en maatschappij economie en maatschappijleer.

De doelgroep voor het primair onderwijs komt voort uit de begrenzing van het onderzoek in leeftijd (8 tot 18 jaar).

De doelgroep voor het voortgezet onderwijs komt voort uit de analyse van eindtermen waaruit gebleken is dat in de genoemde vakken eindtermen zijn opgenomen die verwijzen naar vergroting van financieel inzicht.

Aan het eind van de enquête konden respondenten aangeven of ze deel willen nemen aan een focusgroepbijeenkomst over de resultaten van de enquête. 23 Respondenten hebben aangegeven deel te willen nemen. Dit ronde tafelgesprek zal eind januari begin februari 2008 plaatsvinden. De resultaten daarvan zullen verwerkt worden in de definitieve versie van het onderzoeksverslag. Doel van het rondetafelgesprek is achterhalen of de respondenten zich herkennen in de resultaten van de enquête en de resultaten verder te verdiepen en te verduidelijken.

Voor het invullen van de enquête ontvingen de respondenten, als ze hun NAW-gegevens bekend maakten, een attentie. Deze attentie, 1/5 staatslot voor de maand december, is verstuurd naar 304 mensen. Of er op de loten prijzen zijn gevallen is niet bekend, op de attentie is geen reactie ontvangen.

2. Resultaten van de enquête

2.1 Respons

Van de 2500 verstuurde formulieren zijn er in eerste instantie 333 terug ontvangen. Met name het aantal respondenten als docent verbonden aan het vwo bleef in eerste instantie sterk achter. Uit het eigen adressenbestand van SLO zijn nog 40 vwo vertegenwoordigers aangeschreven, van hen was echter hun vakachtergrond niet bekend. Met de reacties van deze mensen is het totaal aantal respondenten gekomen op 344, dit is 13,5%.

De respondenten waren afkomstig uit de volgende onderwijssoorten:

Onderwijssoort	aantal	terug	%
Primair onderwijs	500	103	21
Speciaal onderwijs	500	41	8
vmbo	500	98	20
havo	500	79	16
vwo	540	16	3

Het aantal respondenten afkomstig uit het vwo is erg gering gebleven. De resultaten van de enquête kunnen voor deze doelgroep dan ook niet representatief genoemd worden.

2.2 Resultaten

Hierna volgen de resultaten van de enquête per thema. Waar mogelijk en zinvol zijn vraagcategorieën gecombineerd. Omdat de onderscheiden onderwijssoorten zo verschillend van aard zijn, zijn de resultaten weergegeven per soort en worden de resultaten niet beschreven voor de groep als geheel.

2.2.1 Belang dat gehecht wordt aan vergroting van financieel inzicht

Na een aantal inleidende vragen waarvan de resultaten hiervoor weergegeven zijn start de enquête met de vraag in hoeverre respondenten vergroting van financieel inzicht bij leerlingen een belangrijk thema vinden binnen hun lessen.

De antwoorden uitgesplitst per onderwijstype:

	zeer onbelangrijk	onbelangrijk	neutraal	belangrijk	zeer belangrijk	N (totaal)
primair onderwijs	4%	11%	30%	50%	5%	103
speciaal onderwijs	0%	2%	27%	51%	20%	41
vmbo	3%	2%	19%	51%	24%	98
havo	4%	10%	24%	48%	14%	79
vwo	0%	7%	40%	27%	27%	16

Voegen we de antwoorden in drie categorieën samen: niet belangrijk (oorspronkelijk zeer onbelangrijk, onbelangrijk), neutraal en wel belangrijk (oorspronkelijk, belangrijk, zeer belangrijk) dan geeft dat het volgende beeld:

	(zeer) onbelangrijk	neutraal	(zeer) belangrijk
primair onderwijs	15%	30%	55%
speciaal onderwijs	2%	27%	71%
vmbo	5%	19%	75%
havo	14%	24%	62%
vwo	7%	40%	54%

Uit het bovenstaande overzicht blijkt dat docenten (in de vakken waarin het onderwerp aan de orde komt) vergroting van financieel inzicht van hun leerlingen over het algemeen belangrijk vinden, hoewel ook een redelijk aantal neutraal tegenover het onderwerp staat. Een beperkt aantal vindt het onderwerp niet belangrijk, waarbij moet worden opgemerkt dat dit beperkte aantal zowel in het primair onderwijs als in de havo rond de 15% ligt.

2.2.2 Aandacht voor vergroting van financieel inzicht

Op de vraag: 'In hoeverre besteedt u tijdens uw lessen aandacht aan het thema vergroting van financieel inzicht bij leerlingen, antwoordden de respondenten:

	nooit	af en toe	neutraal	vaak	heel vaak	N (totaal)
primair onderwijs	15%	56%	19%	11%	0%	103
speciaal onderwijs	5%	56%	20%	20%	0%	41
vmbo	7%	42%	12%	31%	8%	98
havo	16%	38%	14%	27%	5%	79
vwo	13%	60%	7%	13%	7%	16

Ook hier hebben we de antwoordcategorieën teruggebracht naar drie: af en toe (oorspronkelijk nooit en af en toe) neutraal (oorspronkelijk neutraal) en vaak (oorspronkelijk vaak en heel vaak). Die geeft het volgende beeld:

	nooit/af en toe	neutraal	(heel)vaak
primair onderwijs	71%	19%	11%
speciaal onderwijs	61%	20%	20%
vmbo	49%	12%	39%
havo	54%	14%	32%
vwo	73%	7%	20%

Uit de bovenstaande antwoorden blijkt dat in elke onderwijssoort meer dan de helft van de respondenten aangeeft 'nooit' of 'af en toe' aandacht te besteden aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen. Hoewel meer dan de helft van de respondenten aangeeft het onderwerp wel belangrijk te vinden komt het in de praktijk van alle dag kennelijk er niet toe dit onderwerp regelmatig te behandelen.

Uitgesplitst naar onderwijssoort en vakgebied geeft de aandacht voor vergroting van financieel inzicht het volgende beeld:

Aandacht voor thema financieel inzicht		nooit	af en toe	neutraal	vaak	heel vaak
primair	rekenen/wiskunde	13%	53%	22%	13%	0%
	omgaan met jezelf en de wereld (oriëntatie op mens en wereld)	14%	64%	14%	7%	0%
	maatschappijleer (mens en maatschappij)	0%	100%	0%	0%	0%
	economie	0%	0%	0%	0%	0%
speciaal	rekenen/wiskunde	7%	53%	23%	17%	0%
	omgaan met jezelf en de wereld (oriëntatie op mens en wereld)	0%	75%	13%	13%	0%
	maatschappijleer (mens en maatschappij)	0%	0%	0%	0%	0%
	economie	0%	0%	0%	0%	0%
vmbo	rekenen/wiskunde	7%	59%	11%	22%	0%
	omgaan met jezelf en de wereld (oriëntatie op mens en wereld)	29%	29%	14%	29%	0%
	maatschappijleer (mens en maatschappij)	8%	71%	8%	13%	0%
	economie	0%	13%	19%	50%	19%
havo	rekenen/wiskunde	40%	50%	10%	0%	0%
	omgaan met jezelf en de wereld (oriëntatie op mens en wereld)	0%	0%	0%	0%	0%
	maatschappijleer (mens en maatschappij)	33%	57%	10%	0%	0%
	economie	3%	27%	19%	41%	11%
vwo	rekenen/wiskunde	25%	75%	0%	0%	0%
	omgaan met jezelf en de wereld (oriëntatie op mens en wereld)	0%	0%	0%	0%	0%
	maatschappijleer (mens en maatschappij)	50%	50%	0%	0%	0%
	economie	0%	63%	13%	13%	13%

Niet alle vakken komen in elk onderwijstype aan de orde, vandaar dat er vaak 0% in de bovenstaande tabel staat. Uit de tabel valt af te leiden dat docenten in de vakken die in de analyse zijn meegenomen: reken/wiskunde, mens en maatschappij/maatschappijleer en economie in de meeste gevallen maar af en toe aandacht te hebben voor vergroting van financieel inzicht

Een interessante vraag is of er sprake is van samenhang tussen de mate waarin met het thema belangrijk vindt en de mate waarin men aandacht aan het thema besteedt.

Deze samenhang blijkt uit onderstaande tabel:

Thema:	Aandacht:					totaal
	nooit	af en toe	neutraal	vaak	heel vaak	
zeer onbelangrijk	50%	20%	0%	20%	10%	100%
onbelangrijk	57%	43%	0%	0%	0%	100%
neutraal	14%	64%	22%	0%	0%	100%
belangrijk	5%	51%	17%	27%	1%	100%
zeer belangrijk	2%	17%	8%	52%	21%	100%

Bovenstaande tabel laat zien dat naarmate respondenten vergroting van financieel inzicht als onderwerp minder belangrijk vinden zij er ook minder aandacht aan besteden en andersom, naarmate ze het onderwerp belangrijker vinden geven ze aan er meer aandacht aan te besteden.

Aan de mensen die aangegeven hebben nooit aandacht te besteden aan vergroting van financieel inzicht bij leerlingen is gevraagd waarom ze dat niet doen. Deze mensen geeft hiervoor de volgende verklaring.

	primair.	speciaal	vmbo	havo	vwo
geen belangrijk thema	13%	50%	14%	46%	0%
onvoldoende tijd	27%	50%	14%	23%	50%
geen geschikte materialen	0%	0%	14%	8%	0%
anders	40%	0%	14%	23%	50%
N	15	2	7	13	2

Opgemerkt moet worden dat het hierbij om een klein aantal respondenten gaat aangezien er maar weinig respondenten zijn die nooit aandacht aan het thema besteden. Met name uit het vwo en het speciaal onderwijs zijn slechts 2 respondenten afkomstig die aangegeven nooit aandacht te besteden aan vergroting van financieel inzicht bij leerlingen.

In de bovenstaande tabel is opvallend dat drie categorieën (vmbo, havo, vwo) respondenten afkomstig uit drie onderwijstypen aangeven dat er geen geschikt materiaal beschikbaar is om vergroting van financieel inzicht bij leerlingen aan de orde te stellen.

Respondenten konden zelf een reden invullen waarom ze geen aandacht besteden aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen. Een aantal respondenten gaf hierbij aan dat de doelgroep waaraan zij onderwijs verzorgen of het vakgebied waarin zij onderwijs verzorgen niet past bij de doelstellingen van het onderzoek. Hieruit blijkt dat de enquête niet altijd terecht is gekomen bij de doelgroep die de zenders voor ogen stond.

Daarnaast werden de volgende redenen werden genoemd:

- De lessen worden gebruikt om de schoolexamenstof te behandelen
- Het niet aan bod komt in de maatschappijleermethoden
- Het pas niet bij wiskunde.
- Ik vind het belangrijkste dat de kinderen de basale rekenvaardigheden als optellen, aftrekken en vermenigvuldigen leren
- Ik zie hier geen rol voor. Reken/wiskunde onderwijs levert wel gereedschap voor, het kunnen analyseren, berekenen enz.

- In hoeverre hebben kinderen inzicht in de financiële situatie thuis waarbij ouders het kunnen zien als aantasting privacy
- Is geen speciaal onderwerp komt wel redelijk/vaak aan de orde
- Methoden geven er geen aandacht aan.
- Omdat het niet relevant is voor mijn leerlingen!
- Vergroting inzicht geen onderdeel vormen van de eindtermen, leeromschrijving.

Onduidelijk is of de docenten die aangeven dat vergroting van financieel inzicht geen onderdeel vormt van het vak waarin zij lessen verzorgen les geven in vakken die kerndoelen of eindtermen bevatten rond dit onderwerp.

Aan de respondenten die aangegeven hebben wel aandacht te besteden aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen is gevraagd waarom ze dat doen. De antwoorden:

	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
onderdeel methode	93%	90%	81%	83%	69%
actualiteit	47%	44%	56%	68%	77%
aandacht thema vergroting financieel inzicht: belangrijk	62%	62%	76%	76%	77%
van derden ontvangen materiaal	16%	10%	13%	8%	0%
anders.	6%	8%	7%	9%	15%
N (totaal)	87	39	91	66	13

Er wordt vooral aandacht besteed aan vergroting van financieel inzicht omdat dit onderdeel uitmaakt van de methoden, of omdat de respondenten vinden dat het een belangrijk onderwerp is. Opvallend is dat weinig respondenten aangeven dat ze aan dit onderwerp aandacht besteden omdat ze materiaal van derden, banken, verzekeraars of anderen hebben ontvangen.

2.2.3 Begrippen die aan de orde gesteld worden

Gevraagd is welke begrippen respondenten tijdens hun lessen over vergroting van financieel inzicht bij leerlingen aan de orde stellen. In de antwoordmogelijkheden was de begrippenlijst opgenomen die ook gebruikt is tijdens de analyse van kerndoelen/eindtermen en methoden. De begrippenlijst die door de werkgroep onderwijs van CentiQ is vastgesteld.

De antwoorden zijn gescoord voor de verschillende onderwijstypen die bevraagd zijn naast elkaar.

Financiële kennis t.a.v. inkomsten en uitgaven	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
(functie en waarde van) geld	86%	79%	65%	71%	62%
zakgeld	79%	82%	82%	56%	46%
bijbaantje	23%	21%	85%	71%	69%
vakantiewerk	15%	10%	70%	64%	46%
budget(teren)	7%	8%	53%	56%	38%
koopkracht	9%	8%	48%	65%	62%
kosten levensonderhoud	17%	18%	53%	55%	62%
BTW/BPM	9%	3%	43%	55%	62%
begroting	11%	13%	38%	62%	54%
sparen (rente)	45%	33%	65%	64%	77%
geld lenen (procenten)	45%	33%	70%	68%	69%
bezittingen en schulden (rood staan)	22%	18%	63%	68%	69%
betalingsverplichting	10%	5%	43%	38%	23%
betalingsachterstand	3%	3%	27%	27%	23%
sociaal minimum	5%	0%	43%	68%	69%
Financiële kennis t.a.v. banken en verzekeraars	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
functie van banken en verzekeraars	20%	10%	38%	61%	62%
bank- en spaarrekening	38%	41%	52%	52%	69%
polissen	1%	5%	30%	15%	8%
verzekering	11%	8%	52%	35%	31%
lening (aflossingstermijn)	15%	10%	51%	55%	69%
kredietvorm	1%	5%	32%	33%	46%
financiële dienstverleners	0%	3%	21%	29%	31%
BKR (Bureau Krediet Registratie)	0%	0%	27%	26%	31%
rol van Europese, landelijke en regionale overheden	7%	5%	26%	50%	46%
(lokale, nationale en internationale) belastingen	9%	10%	29%	48%	62%
belastingaangifte	7%	8%	34%	52%	69%
effectenmarkt: aandelen/obligaties/opties	1%	0%	14%	45%	54%
internationale geldstromen/beursen	2%	3%	10%	47%	69%
sociale verzekeringen	5%	3%	47%	74%	69%
indexeringen	0%	0%	25%	52%	77%
balans en jaarrekeningen	0%	3%	14%	53%	62%
Financiële vaardigheden	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
rekenen met geld (munten e.d.)	91%	95%	69%	62%	85%
geautomatiseerd betalingsverkeer (pinnen e.d.)	31%	31%	40%	38%	23%
rekening openen	13%	8%	16%	6%	15%
(be)spaarplan opstellen	1%	5%	8%	6%	8%
administratie bijhouden	3%	8%	24%	26%	15%
Consumentenbewustzijn	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
consument-/koopgedrag e.d.)	44%	51%	73%	70%	62%
reclame/commerce	55%	56%	65%	71%	54%
monumentenzorg. (cons.bond, Radar/Kassa)	3%	0%	47%	50%	38%
productinformatie	9%	13%	40%	42%	8%
relatie prijs-kwaliteit	24%	28%	46%	50%	38%
N (totaal)	87	39	91	66	13

groter of gelijk aan 75%

tussen 25 en 75%

kleiner dan 25%

Veel voorkomende begrippen

Van een aantal onderwerpen geeft 75% of meer respondenten aan ze aan de orde te stellen. Het gaat hierbij:

- in het primair onderwijs om:
 - rekenen met geld (91%)
 - (functie en waarde van) geld (86%)
 - zakgeld (79%)
- in het speciaal onderwijs om:
 - rekenen met geld (95%)
 - zakgeld (82%)
 - (functie en waarde van) geld (82%)
- in het vmbo om:
 - bijbaantje (85%)
 - zakgeld (82%)
- in havo wordt geen enkel onderwerp door 75 of meer % van de respondenten genoemd
- in vwo om:
 - rekenen met geld (85%)
 - indexering (77%)
 - sparen (rente) (77%).

Opvallend hierbij is dat rekenen met geld vooral aan de orde komt in het primair en speciaal onderwijs, maar ook in het vwo.

De onderwerpen die door docenten uit de verschillende onderwijstypen worden genoemd passen bij het beeld dat er van het onderwijs is en bij de resultaten van de methodeanalyses (zie: Vergroting van financieel inzicht in methoden)

In het vmbo gaat het vooral om zakgeld en bijbaantjes, onderwerpen die passen bij de leeftijd van leerlingen. In het vwo gaat het vooral om abstractere begrippen die samenhangen met geld (indexeren, rente) een beeld dat ook uit de analyse van methoden naar voren komt.

Dit beeld stemt niet helemaal overeen met de analyse van methoden. In de methoden komen de onderstaande begrippen vaak voor:

- de (functie en waarde van) geld (binnen sociale, maatschappelijke, culturele en economische context)
- bijbaantje/vakantiewerk
- budgetteren
- kosten levensonderhoud sparen (in de context van rekenopgaven (procenten))
- sparen
- bank- en spaarrekening
- rekenen met geld
- consumenten- en koopgedrag
- reclame/commercie

(bron: Vergroting financieel inzicht van leerlingen in methoden).

Niet al deze begrippen worden door de respondenten genoemd als begrippen waaraan veel aandacht wordt besteed. Wel zijn het allemaal begrippen die in de lessen aan de orde komen, geen enkel van de bovenstaande begrippen die in methoden veel aan de orde komen wordt door de respondenten op de enquête genoemd als een begrip waaraan geen aandacht wordt besteed.

Met name in vmbo, havo en vwo wordt een redelijk divers aantal onderwerpen tussen de 75 en 25% van de respondenten genoemd als onderwerpen die in de lessen aan de orde komen. Ook dit beeld past bij de methodeanalyse, waaruit ook een breed scala van onderwerpen blijkt.

Weinig voorkomende begrippen

Enkele onderwerpen komen weinig tot nooit aan de orde:

- primair onderwijs:
 - financiële dienstverleners (0%)
 - BKR (bureau krediet Registratie) (0%)
 - indexering (0%)
 - balans en jaarrekening (0%)
 - polissen (1%)
 - kredietvormen (1%)
 - effectenmarkt: aandelen, obligaties, opties (1%)
 - (be-)spaarplan opstellen (1%)
 - internationale geldstromen, beurs (2%)
 - betalingsachterstand (3%)
 - administratie bijhouden (3%)
 - consumenten organisaties (consumenten bond, Radar, Kassa) (3%)
 - sociaal minimum (5%)
 - sociale verzekeringen (5%).
- speciaal onderwijs:
 - sociaal minimum (0%)
 - BKR (bureau krediet Registratie) (0%)
 - effectenmarkt: aandelen, obligaties, opties (0%)
 - indexeren (0%)
 - consumenten organisaties (consumenten bond, Radar, Kassa) (3%)
 - BTW/BPM (3%)
 - betalingsachterstand (3%)
 - financiële dienstverleners (3%)
 - internationale geldstromen, beurs (3%)
 - sociale verzekeringen (3%)
 - balans en jaarrekening (3%)
 - betalingsverplichting (5%)
 - polissen (5%)
 - kredietvorm (5%)
 - rol van de Europese, landelijke en regionale overheden (5%)
 - bespaarplan opstellen (5%).

Voor vmbo, havo en vwo geven de respondenten aan dat geen enkel van de genoemde onderwerpen weinig of nooit aan de orde komt.

Het beeld dat geschetst wordt voor het primair en speciaal onderwijs komt overeen met de methodeanalyse. De abstractere of moeilijker onderwerpen komen in deze vormen van onderwijs (nog) niet aan de orde.

Het beeld dat uit de antwoorden van vmbo, havo en vwo respondenten ontstaat, strookt niet geheel met de methodeanalyse. Uit deze analyse blijkt dat er onderwerpen zijn die niet of nauwelijks in methoden aan de orde komen.

Bijvoorbeeld:

Weinig voorkomende begrippen

Begrippen uit de begrippenlijst die in onderwijsmethoden niet of nauwelijks (< 5) aan de orde komen zijn:

- vakantiewerk
- betalingsverplichting
- sociaal minimum
- polissen
- BKR
- belastingaangifte
- indexeren
- balans en jaarrekeningen
- rekening openen
- (be)spaarplan opstellen
- administratie bijhouden
- bezwaar- en beroepsprocedures

Niet voorkomend begrip

Het begrip 'belastingsachterstand' wordt in geen van de methoden vermeld. (bron: Vergroting financieel inzicht van leerlingen in methoden).

2.2.4 Het onderwijs in de klas

Didactische werkvormen

Aan de respondenten is gevraagd op welke manier ze onderwerpen die te maken hebben met vergroting van financieel inzicht van leerlingen aan de orde stellen. Ook bij deze vraag konden meerdere antwoorden gegeven worden.

Vergroting van financieel inzicht komt aan de orde in:

	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
werkstuk	7%	6%	50%	33%	30%
project	26%	28%	33%	20%	0%
excursie	7%	9%	7%	16%	30%
(reken)opgaven	90%	94%	71%	53%	70%
spel	50%	75%	11%	13%	20%
simulatie	15%	41%	13%	16%	0%
anders	22%	9%	26%	27%	30%

Vergroting van financieel inzicht wordt in het onderwijs op allerlei verschillende manier aan de orde gesteld, niet alleen maar via (reken)opgaven. Ook andere didactische werkvormen komen regelmatig voor zoals spel in po/so en werkstukken in vmbo/havo/vwo. Opvallend is dat in alle onderwijstypen er excursies genoemd worden als didactische werkvorm.

Wanneer

Gevraagd is wanneer er in het onderwijs aandacht besteed wordt aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen. Daarbij is een grove scheiding gemaakt tussen onderbouw en bovenbouw. Opgemerkt moet worden dat de onderbouw in het primair onderwijs buiten de doelgroep van leerlingen van 8 tot 18 jaar valt.

De respondenten geven aan dat er aandacht besteedt wordt aan vergroting van financieel inzicht in:

	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
Onderbouw	24%	15%	38%	39%	23%
Bovenbouw	77%	95%	71%	92%	92%
N (totaal)	87	39	91	66	13

De antwoorden op deze vraag zijn moeilijk te interpreteren, omdat niet duidelijk is of een respondent heeft ingevuld wanneer hij/zij als docent aandacht besteed aan vergroting van financieel inzicht of het onderwerp überhaupt aan de orde komt in de onder- en bovenbouw. In het laatste geval zou verwacht moeten worden dat er bij vmbo, havo en vwo 100% staat, omdat het onderwerp volgens de kerndoelen en eindtermen zowel in de onderbouw als in de bovenbouw aan de orde moet komen. Met andere woorden: met het antwoord op deze vraag kunnen we niet zo heel erg veel.

Tijd die aan het onderwerp wordt besteed

Gevraagd is hoeveel keer per jaar een respondent aandacht besteed aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen. Hierop kwamen de volgende antwoorden.

Onderwijstype		Onderbouw: aantal keren aandacht/jaar	Bovenbouw: aantal keren aandacht/jaar
Basisonderwijs	Gemiddelde		22
	Minimum		4
	Maximum		120
Speciaal Basisonderwijs	Gemiddelde	15	18
	Minimum	1	2
	Maximum	50	60
vmbo	Gemiddelde	14	22
	Minimum	0	1
	Maximum	90	240
havo	Gemiddelde	16	17
	Minimum	1	1
	Maximum	100	100
vwo	Gemiddelde	10	31
	Minimum	10	2
	Maximum	10	120

Gemiddeld wordt er rond de 20 keer per jaar (eens in de twee schoolweken) aandacht besteed aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen. Met uitschieters naar boven (240 keer per jaar in het vmbo) en naar beneden (0 keer per jaar in hetzelfde vmbo).

Gevraagd is ook naar de tijd die besteed wordt aan vergroting van financieel inzicht. De antwoorden op deze vraag zijn voor veler uitleg vatbaar. In de vraagstelling zat een fout waar in de inleiding op de vraag gevraagd werd naar minuten per keer en in de antwoordmogelijkheden minuten per jaar stond. Daarnaast geven de antwoorden een wel heel grote spreiding, variërend van 12.000 minuten per jaar (dat is 200 klokuren of 240 lessen van 50 minuten) tot 15 minuten of uren.

Materiaal

In paragraaf 2.2.2 is gebleken dat docenten vooral aandacht besteden aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen omdat:

het onderdeel uitmaakt van de methode

dit ingegeven wordt door de actualiteit

zij het belangrijk vinden

Met name het feit dat het onderwerp onderdeel uitmaakt van een gebruikte methoden scoort in alle vormen van onderwijs er hoog (tussen de 93% primair onderwijs en 69% vwo).

Gevraagd is of docenten beschikken over voldoende lesmateriaal om dit onderwerp in de lessen aan de orde te stellen.

		primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
Voldoende lesmateriaal voor invulling vergroting van financieel inzicht	nee, zeker niet	7%	8%	7%	12%	8%
	meestal niet	12%	22%	17%	8%	23%
	neutraal)	36%	24%	26%	29%	46%
	meestal wel	35%	32%	34%	24%	23%
	ja, zeker	11%	14%	17%	27%	0%
N (totaal)		87	39	91	66	13

In het speciaal onderwijs geeft 30% van de respondenten aan niet te beschikken over voldoende materiaal om de lessen vergroting van financieel inzicht van leerlingen te verzorgen, terwijl uit de methodeanalyse blijkt dat er juist voor deze onderwijsvorm erg goed en mooi materiaal beschikbaar is. In het verslag van de methodeanalyse is echter aangegeven dat het speciaal onderwijs een zeer diverse doelgroep vormt waarvoor het lastig is om voor elke leerling passend materiaal te vinden.

De docenten werkzaam in andere vormen van onderwijs vinden over het algemeen in hun methoden voldoende aanknopingspunten om onderwerpen die samenhangen met het vergroten van financieel inzicht van leerlingen aan de orde te stellen. Gemiddeld geeft ongeveer 20% van de docenten aan dat er niet voldoende materiaal is.

Onderstaande tabel laat zien dat tussen de 11 en 17% van de docenten bij het aan de orde stellen van onderwerpen die samenhangen met het vergroten van financieel inzicht van leerlingen nooit gebruik maakt van een methode. Opvallend is wel dat lang niet alle docenten altijd gebruik maken van een methode als ze tot doel hebben het financiële inzicht van leerlingen te vergroten.

		primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
Methode bij lessen over vergroting financieel inzicht	nooit	11%	17%	17%	11%	31%
	soms	29%	28%	26%	24%	38%
	vaak	36%	42%	33%	39%	23%
	altijd	25%	14%	25%	26%	8%
N (totaal)		87	39	91	66	13

Gevraagd is naar de methoden die in het onderwijs gebruikt worden om vergroting van financieel inzicht aan de orde te stellen.

Er wordt bij deze open vraag een lange lijst methoden genoemd, waarbij opvallend is dat vooral de methoden genoemd worden die in de methodeanalyse onder de loep genomen zijn.

Het betreft:

- primair onderwijs:
 - rekenen/wiskunde: 'wereld in getallen' en 'alles telt'
 - oriëntatie op mens en maatschappij: 'de grote reis' en 'topondernemers'
- speciaal onderwijs:
 - Gewoon zo!
 - PrOmotie
- onderbouw:
 - rekenen/wiskunde: 'getal en ruimte' en 'moderne wiskunde'
 - mens en maatschappij: 'PleinM' en 'Leefstijl'
- vmbo
 - maatschappijleer 1: thema's voor maatschappijleer van Essener en Impuls
 - economie: 'Pincode' en 'Percent'
- havo/vwo:
 - maatschappijleer 1: Thema's voor maatschappijleer van Essener en Impuls
 - economie: Percent en Index.

Naast deze methoden worden er door de respondenten de volgende methoden regelmatig genoemd:

- primair onderwijs
 - rekenen/wiskunde: Rekenrijk en pluspunt
- onderbouw:
 - economie: economie in balans, economisch bekeken en praktische economie.
- vmbo:
 - economie: economisch bekeken, PAT en praktische economie
- havo/vwo:
 - economie: economie in balans, praktische economie en economisch bekeken.

Na de methode die gebruikt wordt is gevraagd in hoeverre docenten gebruik maken van aanvullend materiaal naast een bestaande methode.

Hierop werd geantwoord:

		primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
aanvullend lesmateriaal bij lessen vergroting financieel inzicht	nooit	20%	21%	23%	34%	38%
	soms	65%	66%	58%	58%	46%
	vaak	12%	13%	14%	8%	15%
	altijd	2%	0%	4%	0%	0%
	N (totaal)	87	39	91	66	13

Uit deze antwoorden blijkt dat er soms (tussen de 66 en 46% van de respondenten) gebruik gemaakt wordt van aanvullend materiaal. Dat kan zelfgemaakt materiaal zijn, zoals uit onderstaand overzicht blijkt. Tussen de 42% en 62% van de docenten geeft aan soms zelf aanvullend materiaal te maken. Dat kunnen hele lessen zijn, maar ook bijvoorbeeld opdrachten bij een artikel uit de krant.

		primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
Zelf materiaal ontwikkeld bij lessen vergroting financieel inzicht	nooit	51%	42%	29%	29%	50%
	soms	49%	50%	57%	62%	42%
	vaak	0%	8%	11%	9%	8%
	altijd	0%	0%	2%	0%	0%
N (totaal)		87	39	91	66	13

Op de vraag of docenten wel eens materiaal hebben ontvangen van (krediet)banken, verzekeraars, Nibud of anderen, antwoord het hierna aangegeven aantal en percentage respondenten met 'ja':

		primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
		%	%	%	%	%
Lesmateriaal ontvangen van (krediet)banken, verzekeraard, Nibud e.d.		7%	7%	34%	44%	8%

Slechts een heel beperkt aantal docenten geeft aan wel eens materiaal te ontvangen, met uitzondering van docenten die lesgeven aan het vmbo en de havo. Respectievelijk 34% en 44% van hen geeft aan wel eens materiaal te hebben ontvangen.

Aan de mensen die wel eens materiaal hebben ontvangen van derden is gevraagd waar dat materiaal uit bestond. Dit leverde de volgende antwoorden op:

Waaruit bestaat lesmateriaal?	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
lespakket	83%	67%	86%	84%	86%
aanbod tot het verzorgen van gastles	0%	17%	17%	16%	29%
spel	50%	0%	28%	16%	29%
anders	0%	0%	3%	8%	14%
N (totaal)	6	6	29	37	7

De bovenstaande antwoorden zijn door een kleine groep respondenten gegeven namelijk alleen die respondenten die lesmateriaal hebben ontvangen. Dit geldt vooral voor het primair en speciaal onderwijs en het vwo. Maar ook voor vmbo en havo geldt dat bovenstaande antwoorden slechts door respectievelijk 29% en 37% van de respondenten zijn gegeven. Met die aantekening in het achterhoofd kan geconstateerd worden dat het hierbij met name gaat om lespakketten en in het PO ook om spel. Van dit aanbod wordt 'soms' gebruikt gemaakt afgaand op het antwoord op een van de vorige vragen (vraag 16).

Dit beeld wordt bevestigd door het aantal mensen dat op de vraag: Maakt u gebruik van het aanvullende materiaal dat u door (krediet)banken, verzekeraars en bijv. het Nibud wordt toegestuurd? 'ja' antwoord. Onderstaande tabel geeft aan hoeveel mensen 'ja' geantwoord hebben, waarbij weer moet worden aangetekend dat het hier om kleine aantallen gaat aangezien er maar weinig mensen zijn die het lesmateriaal hebben ontvangen.

Conclusie hier is dat de kleine groep docenten die materiaal hebben ontvangen dit soms gebruikt.

		primair		speciaal		vmbo		havo		vwo	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Maakt u gebruik van dit aanvullende lesmateriaal?	nooit	0	0%	0	0%	0	0%	7	19%	1	14%
	soms	5	100%	5	83%	21	78%	27	75%	6	86%
	neutraal	0	0%	0	0%	2	7%	1	3%	0	0%
	vaak	0	0%	1	17%	3	11%	0	0%	0	0%
	altijd	0	0%	0	0%	1	4%	1	3%	0	0%

De mensen die gebruik maken van aanvullend lesmateriaal gevraagd een oordeel te geven over dit materiaal.

De antwoorden:

		primair		speciaal		vmbo		havo		vwo	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Mening over opgestuurd aanvullend lesmateriaal	zeer slecht	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
	slecht	0	0%	0	0%	2	7%	4	14%	0	0%
	neutraal	5	100%	6	100%	14	52%	19	68%	6	100%
	goed	0	0%	0	0%	11	41%	5	18%	0	0%
	zeer goed	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%

Over het algemeen staan de respondenten 'neutraal' tegenover de kwaliteit van het materiaal dat ze toegestuurd krijgen.

In de volgende vraag had de kleine groep respondenten die lesmateriaal hebben ontvangen de mogelijkheid suggesties voor verbetering te geven voor het aanvullende materiaal dat zij door (krediet)banken, verzekeraard en het Nibud toegestuurd krijgen. Dit leidde tot de volgende suggesties:

- Ga eens praten met lerarenopleiders en studenten zij weten wat de behoefte is.
- Het is vaak te algemeen en te weinig afgestemd op mijn doelgroep VMBO 14-16 jaar.
- Meer aansluiten op de doelgroep.
- Opdrachten zijn te groot en te breed op ict gebaseerd om te kunnen gebruiken bij 1 lesuur in de week.
- Past vaak niet bij de methode.
- Vaak erg verbaal.
- vaker materiaal in spelvorm, aantrekkelijk voor kinderen.
- Veel materiaal is geschikt voor de onderbouw van havo/vwo. Overigens wordt daar ook meer aan dit onderwerp gedaan. Suggestie: onderwijs vormen zoals spel, simulatie.
- Veel van het lesmateriaal is van MAVO maar van vwo iets te eenvoudig.
- Verhoog het niveau, het is voor bovenbouw/ vwo veel te kinderachtig.
- VMBO lesmateriaal is niet geschikt voor alle leerwegen. VMBO bestaat uit 4 leerwegen.
- Vraag eens mensen uit het onderwijs nu zijn de lessen meer propaganda van het eigen product.

Uit de antwoorden blijkt dat docenten vooral materiaal zoeken dat aansluit bij hun doelgroep en methode.

Mogelijke bruikbare suggestie voor materiaal ontwikkeling door CentiQ is de toekomst is in te zetten op materiaal in de vorm van simulaties of spelen, materiaal dat vooral

niet te verbaal is en waarvan aangeven wordt op welke manier het aansluit op een bestaande methode of deze kan vervangen.

Dit bevestigt het algemene beeld dat docenten graag gebruik maken van materiaal dat door derden is ontwikkeld als maar heel duidelijk is op welke manier ze het in hun bestaande onderwijs in kunnen passen en wat ze nodig hebben om de lessen tot een succes te maken.

Aan de 8 havo- en een vwo-docent die zeggen nooit gebruik te maken van materiaal dat ze toegestuurd krijgen door derden is gevraagd waarom ze dat niet doen.

Zij geven de volgende antwoorden:

	havo	vwo
sluit niet inhoudelijk aan	43%	100%
materiaal te moeilijk	0%	0%
Reden geen gebruik aanvullend lesmateriaal: materiaal te makkelijk	14%	100%
materiaal niet aantrekkelijk	0%	0%
geen handleiding bij	14%	0%
voldoende ander materiaal	29%	0%
N	7	1

Alleen docenten die lesgeven in havo en vwo hebben deze vraag beantwoord en dan nog een heel klein aantal, waardoor geconcludeerd moet worden dat er aan de antwoorden op deze vraag nauwelijks waarde gehecht moet worden.

Aan alle respondenten (zij die wel en geen gebruik zeggen te maken van aanvullend lesmateriaal) is gevraagd in hoeverre zij het gewenst vinden om aanvullend materiaal te ontvangen en in hoeverre het gewenst is dat (krediet)banken, verzekeraard en anderen lessen rondom dit thema in de school verzorgen. Op deze vragen komen nauwelijks heel positieve of heel negatieve antwoorden in de vorm van 'zeer gewenst' of 'zeer ongewenst'. Over het algemeen staan de respondenten neutraal tegenover een aanbod van derden om materiaal te ontwikkelen of lessen te verzorgen. Tegenover het verzorgen van lessen staat daarnaast een redelijk aantal PO- en SO-respondenten vrij kritisch (ongewenst zegt 12% tot 27%).

		primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
Gewenst dat banken e.d. lesmateriaal aanbieden?	zeer ongewenst	6%	0%	3%	3%	0%
	ongewenst	18%	33%	10%	15%	15%
	neutraal	45%	44%	38%	48%	46%
	gewenst	29%	18%	38%	29%	38%
	zeer gewenst	2%	5%	11%	5%	0%
Gewenst dat banken e.d. lessen verzorgen?	zeer ongewenst	5%	5%	4%	5%	0%
	ongewenst	26%	27%	12%	23%	17%
	neutraal	49%	46%	40%	43%	58%
	gewenst	20%	16%	37%	26%	25%
	zeer gewenst	0%	5%	7%	3%	0%
N (totaal)		87	39	91	66	13

Maar als er dan lessen verzorgd worden willen docenten wel aangeven aan welke eisen die moeten voldoen, namelijk:

	primair	speciaal	vmbo	havo	vwo
geen reclame	56%	44%	47%	38%	46%
geen wervende praatjes	51%	44%	46%	44%	54%
Voorwaarden voor lessen door derden: actuele informatie	44%	26%	57%	59%	38%
interactief les (leerlingen actief)	77%	69%	78%	70%	85%
anders nl.	9%	8%	3%	5%	8%
N (totaal)	87	39	91	66	13

Lessen moeten vooral interactief zijn. Leerlingen moeten niet geconfronteerd worden met reclame of wervende praatjes al heeft lang niet iedereen daar bezwaar tegen. Vmbo- en havo-docenten vinden hiernaast dat het moet gaan om actuele informatie. Ook bij deze vraag konden respondenten zelf antwoorden geven.

Een beperkt aantal heeft van deze mogelijkheid gebruik gemaakt en gaf als antwoorden:

- Aanpassen aan doel waaronder docent
- Aansluiten bij het niveau van de leerlingen en bij het programma
- Aansluiten bij niveau leerlingen
- aansluiten bij situatie van de leerlingen.
- aansluiten op hun belevingswereld
- Aansluiten van de belevingswereld
- Aansluitend bij het niveau van da kinderen
- aanspreken bij de leeftijdsgroep
- Afgestemd op deze populatie. speciaal onderwijs
- Afgestemd op niveau en belang leerlingen
- Bezoek aan de bankinstelling
- Bij een nul lijn beginnen en van daaruit opbouwen
- Gecombineerd met info uit beroepspraktijk
- Gericht op het speciaal onderwijs
- let op niveau
- Mijn voorkeur gaat uit naar een onafhankelijke financiële organisatie
- Moeilijke zaken simpel uitgelegd inducerend lesgeven
- Niet in onderbouw
- Niet te snel, veel voorbeelden, korte zinnen, eenvoudig formuleren
- Op niveau leerlingen en aansluiting bij de belevingswereld
- Op niveau van leerlingen dus in mij geval niet te moeilijk
- Op niveau van VMBO-leerling
- Rekening houden met hun niveau
- Transparante les, liefst met concrete voorbeelden gebruik van materialen is een pré.

Ook hier blijkt dat aansluiten bij het niveau van de doelgroep het belangrijkste wordt gevonden door de respondenten.

De enquête eindigde met een open vraag waarin respondenten hun suggesties en opmerkingen kwijt konden als zij dat wilden.

Velen hebben van deze mogelijkheid gebruik gemaakt. In bijlage 3 is een overzicht van alle suggesties opgenomen.

Een greep uit de opmerkingen:

- Regelmatig werd er in verschillende bewoordingen aangegeven dat het goed is dat er aandacht is voor vergroting van financieel inzicht van leerlingen.
- Met name docenten uit het speciaal onderwijs gaven aan dat er voor hen nauwelijks materiaal bestaat op dit gebied (de indruk is dat docenten uit deze vorm van onderwijs dit bij elk onderwerp aangeven, omdat er ook weinig specifiek materiaal voor deze doelgroep is).
- Regelmatig wordt er gevraagd om materiaal, maar dat moet dan wel aan allerlei eisen voldoen: eenvoudig, aansluitend bij het niveau van leerlingen, vakoverstijgend, juist geschikt voor de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, enz.
- Een enkeling geeft aan te worden overspoeld door lespakketten en niet zit te wachten op iets nieuws.
- Een aantal respondenten geeft aan dat alle maatschappelijke problemen op het bordje van het onderwijs terecht komen, iets wat men onterecht vindt.

3. Conclusie

Een beperkt aantal docenten heeft meegewerkt aan de enquête over de wijze waarop docenten werken aan vergroting van financieel inzicht van hun leerlingen. Over het algemeen zijn deze docenten van mening dat dit een belangrijk onderwerp betreft waaraan in het onderwijs zeker aandacht geschonken moet worden. Het merendeel van de docenten doet dat af en toe en maakt gebruik van bestaande methoden en bestaand materiaal. Af en toe ontwikkelen de docenten zelf aanvullend materiaal. Over het algemeen wordt er weinig gebruik gemaakt van materiaal dat door derden aan scholen wordt toegestuurd, voor velen is dit ook niet bekend. Als er materiaal ontvangen wordt dan voldoet dit vaak niet aan het gewenste niveau.

Docenten zijn wel bereid aanvullend materiaal of aanvullende lessen op te nemen in hun programma. Deze lessen moeten echter qua niveau passen bij hun doelgroep, moeten praktisch, liefst interactief zijn. Alle docenten willen vergroting van financieel inzicht aanbieden door middel van rekenopgaven, maar ook andere werkvormen worden als voorkeur genoemd. Docenten in het primair hebben een voorkeur voor spelen. Docenten in het voortgezet onderwijs (vmbo, havo en vwo) bieden het onderwerp het liefst aan in de vorm van werkstukken en projecten. Daarnaast moet van het materiaal duidelijk aangegeven worden waar het in het programma geplaatst kan worden.

Bijlage 1 Enquête

Vergroting van Financieel inzicht bij leerlingen

1. In welk onderwijstype geeft u les?

- PO
- SO
- VMBO
- Havo
- Vwo

2. Aan welke leeftijdsgroep geeft u les? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- onderbouw
- bovenbouw

3. In welk(e) leergebieden geeft u les? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- rekenen/wiskunde
- omgaan met jezelf en de wereld / oriëntatie op mens en wereld
- maatschappijleer / mens en maatschappij
- economie

4. In hoeverre vindt u vergroting van financieel inzicht bij leerlingen een belangrijk thema binnen uw lessen?

- zeer onbelangrijk
- onbelangrijk
- neutraal
- belangrijk
- zeer belangrijk

5. In hoeverre besteedt u tijdens uw lessen aandacht aan het thema vergroting van financieel inzicht bij leerlingen?

- nooit
- af en toe, **ga naar vraag 7**
- neutraal, **ga naar vraag 7**
- vaak, **ga naar vraag 7**
- heel vaak, **ga naar vraag 7**

6. Waarom besteedt u nooit aandacht aan het thema vergroting van financieel inzicht bij leerlingen? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- omdat ik het geen belangrijk thema vind, **ga naar vraag 27**
- omdat ik er onvoldoende tijd voor heb, **ga naar vraag 27**
- omdat ik geen geschikte materialen heb, **ga naar vraag 27**
- anders, namelijk:

.....

.....

7. Welke begrippen stelt u tijdens uw lessen over vergroting van financieel inzicht bij leerlingen aan de orde? (*meerdere antwoorden mogelijk*)

Opmerking: niet alle begrippen zullen van toepassing zijn op uw onderwijstype.

Financiële kennis t.a.v. inkomsten en uitgaven:

- (functie en waarde van) geld (binnen sociale, maatschappelijke, culturele en economische context)
- zakgeld
- bijbaantje
- vakantiewerk
- budget(teren)
- koopkracht
- kosten levensonderhoud
- BTW/BPM
- begroting
- sparen (rente)
- geld lenen (procenten)
- bezittingen en schulden (rood staan)
- betalingsverplichting
- betalingsachterstand
- sociaal minimum

Financiële kennis t.a.v. producten en instanties:

- functie van banken en verzekeraars
- bank- en spaarrekening
- polissen
- verzekering
- lening (rente/aflossingstermijn)
- kredietvorm
- financiële dienstverleners
- BKR (Bureau Krediet Registratie)
- rol van Europese, landelijke en regionale overheden
- (locale, regionale, nationale en internationale) belastingen
- belastingaangifte
- effectenmarkt: aandelen/obligaties/opties
- internationale geldstromen/ beurzen
- sociale verzekeringen
- indexeringen
- balans en jaarrekeningen

Financiële vaardigheden:

- rekenen met geld (munten en bankbiljetten benoemen, prijzen aflezen, prijzen optellen, prijzen afronden etc.)
- geautomatiseerd betalingsverkeer (pinnen, internet)
- rekening openen
- (be)spaarplan opstellen
- administratie bijhouden

Consumentenbewustzijn:

- consumenten-/koopgedrag (keuzen, behoeften, inkomen e.d.)
- reclame/commercie
- consumentenorganisaties (consumentenbond, Radar, Kassa)
- productinformatie
- relatie prijs-kwaliteit

8. Welke onderwijsvormen gebruikt u bij de behandeling van het thema vergroting van financieel inzicht bij leerlingen? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- klassikaal
- groepsopdrachten
- individuele opdrachten
- spel
- simulatie

9. Binnen welke leeftijdsgroep besteedt u aandacht aan het thema vergroting van financieel inzicht bij leerlingen? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- onderbouw
- bovenbouw

10. Hoeveel **keer** per leerjaar besteedt u aandacht aan het thema vergroting van financieel inzicht?

*Wilt u op de stippelijntjes invullen hoeveel **keer** u in de onderbouw en/of de bovenbouw aandacht aan het thema besteedt?*

	onderbouw	bovenbouw
Het aantal keren dat ik aandacht besteed aan het thema is:	... keer	... keer

11. Hoeveel **tijd** besteedt u per keer aan het thema vergroting van financieel inzicht?

*Wilt u op de stippelijntjes invullen hoeveel **minuten** u in de onderbouw en/of in de bovenbouw per keer aan het thema besteedt?*

	onderbouw	bovenbouw
Het aantal minuten dat ik per keer aan het thema besteed, is:	... minuten	... minuten

12. Waarom besteedt u aandacht aan het thema vergroting van financieel inzicht van uw leerlingen? *(meerdere antwoorden mogelijk)*

- onderdeel van de methode
- ingegeven door actualiteit
- omdat ik het belangrijk vind
- naar aanleiding van ontvangen materiaal van derden
- anders, namelijk:

.....
.....

13. Beschikt u over voldoende lesmateriaal voor de invulling van uw lessen over vergroting van financieel inzicht bij leerlingen?

- nee, zeker niet
- meestal niet
- neutraal
- meestal wel
- ja, zeker

14. In hoeverre maakt u bij uw lessen vergroting van financieel inzicht bij leerlingen gebruik van een methode?

- nooit, **ga naar vraag 16**
- soms
- neutraal
- vaak
- altijd

15. Welke methode gebruikt u?

Ik gebruik de volgende methode:

.....

.....

16. In hoeverre maakt u bij uw lessen vergroting van financieel inzicht bij leerlingen gebruik van bestaand aanvullend/additioneel lesmateriaal?

- nooit
- soms
- neutraal
- vaak
- altijd

17. In hoeverre ontwikkelt u zelf aanvullend/additioneel lesmateriaal voor uw lessen vergroting van financieel inzicht bij leerlingen?

- nooit
- soms
- neutraal
- vaak
- altijd

18. Krijgt u wel eens lesmateriaal opgestuurd door (Krediet)banken, verzekeraars, Nibud en dergelijke?

- ja
- nee, **ga naar vraag 24**

19. Waaruit bestaat dit lesmateriaal? (*meerdere antwoorden mogelijk*)

- lespakket
- aanbod tot het verzorgen van een gastles
- spel
- anders, namelijk:

.....

.....

20. In hoeverre maakt u gebruik van dit lesmateriaal?

- nooit, **ga naar vraag 23**
- soms
- neutraal
- vaak
- altijd

21. Wat vindt u van het materiaal dat u opgestuurd krijgt?

- zeer slecht
- slecht
- neutraal
- goed
- zeer goed

22. Heeft u suggesties voor verbetering van dit lesmateriaal?

Ik heb de volgende suggesties voor lesmateriaal dat ik opgestuurd krijg door Krediet)banken, verzekeraars, Nibud en dergelijke:

.....
.....

ga naar vraag 24

23. Waarom maakt u nooit gebruik van dit lesmateriaal?

(meerdere antwoorden mogelijk)

- het materiaal sluit inhoudelijk niet aan bij mijn lessen
- het materiaal is te moeilijk
- het materiaal is te makkelijk
- het materiaal ziet er niet aantrekkelijk uit
- het materiaal is moeilijk in mijn lessen in te passen omdat er geen handleiding bij zit
- ik heb voldoende ander materiaal dat ik gebruik
- anders, namelijk:

.....
.....

24. In hoeverre vindt u het gewenst dat banken, verzekeraars etc. u lesmateriaal rondom dit thema aanbieden?

- zeer ongewenst
- ongewenst
- neutraal
- gewenst
- zeer gewenst

25. In hoeverre vindt u het gewenst dat banken, verzekeraard etc. lessen verzorgen rondom dit thema?

- zeer ongewenst
- ongewenst
- neutraal
- gewenst
- zeer gewenst

26. Als een bank of verzekeraar bij u in de klas een les zou willen verzorgen over vergroting van financieel inzicht van uw leerlingen aan welke voorwaarden zou zo'n les dan moeten voldoen?

- geen reclame
- geen wervende praatjes
- actuele informatie
- interactieve les, waarbij leerlingen ook iets doen
- anders, namelijk:
-

.....

.....

27. Wanneer u nog opmerkingen dan wel suggesties heeft, kunt u deze hier kwijt.

.....

.....

Naar aanleiding van dit onderzoek vinden er rondetafelgesprekken plaats met docenten over de uitkomsten van het onderzoek. Deze gesprekken vinden plaats in Utrecht van ongeveer 17.00 uur tot 20.00 uur.

Wilt u deelnemen aan een dergelijk gesprek?

- ja, wilt u dan hieronder uw naam- adres- en woonplaatsgegevens invullen?
- nee

Naam:

Adres:

PC + Woonplaats:

Hartelijk dank voor uw medewerking.

Bijlage 2 Brief bij enquête

Inleiding bij de vragenlijst vergroting van financieel inzicht.

In november 2006 is het platform CentiQ, platform voor bewust omgaan met geld, van start gegaan. CentiQ is een initiatief van het ministerie van Financiën. Bij dit project zijn veel partijen betrokken, zoals ministeries, banken, verzekeraars, pensioenfondsen, onderzoeksinstituten, universiteiten, consumentenorganisaties. Het platform CentiQ heeft tot doel het financieel inzicht van de Nederlandse consument te vergroten.

Vergroting van financieel inzicht start bij ouders en het onderwijs. Door in het onderwijs aandacht te besteden aan (huishoud) financiën kan een bewustwordingsproces van toekomstige consumenten op gang gebracht worden.

In het onderwijs kan op verschillende plaatsen en momenten aandacht besteed worden aan vergroting van financieel inzicht. Dat begint bij het rekenonderwijs op de basisschool en loop via vakken of leergebieden in de onderbouw, zoals wiskunde en mens en maatschappij naar vakken als maatschappijleer en economie in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs (vmbo en havo/vwo).

Volgens de kerndoelen en eindtermen binnen het onderwijs moeten docenten binnen de genoemde vakken aandacht besteden aan onderwerpen die samenhangen met financiën, maar dan hoeft het niet perse te gaan over vergroting van financieel inzicht van leerlingen.

De projectgroep onderwijs van CentiQ heeft SLO gevraagd te onderzoeken op welke momenten er binnen het onderwijs aan 8 tot 18 jarigen aandacht besteed wordt aan vergroting van financieel inzicht. SLO heeft dit allereerst gedaan door de kerndoelen en eindtermen voor het onderwijs te analyseren. Nu vraagt SLO voor het tweede deel van dit onderzoek uw medewerking. Graag horen we van u als docent of u in uw lessen aandacht besteed aan vergroting van het financieel inzicht van uw leerlingen, op welke manier u dat doet en welke materialen u daarbij gebruikt.

Onder vergroting van financieel inzicht verstaan wij: aandacht besteden aan de financiële situatie van leerlingen nu en in de toekomst. Het gaat daarbij om inkomsten en uitgaven, bijvoorbeeld:

Hoeveel zakgeld krijgt een kind, en waar geeft hij dat aan uit;
hoeveel geld verdient je met een bijbaantje en waar geef je dat aan uit
hoeveel salaris verdient een beroepsbeoefenaar en wat moet daar allemaal van betaald worden als je een eigen gezin hebt;
wat zijn verzekeringen, pensioenvoorzieningen, hypotheken, enz.
wat zijn voor- en nadelen van sparen en/of geld lenen
enz.

Het gaat daarbij in alle gevallen om financiën die te maken hebben met uw leerling, nu en in de toekomst en niet zozeer om financiën die te maken hebben met bedrijven, de overheid, enz., als is dat natuurlijk niet helemaal van elkaar te scheiden.

In de bijgevoegde vragenlijst vragen we u of u in uw vak tijdens uw lessen aandacht besteedt aan vergroting van financieel inzicht van uw leerlingen. Wij hopen dat u bereid bent deze vragenlijst in te vullen en in de bijgevoegde envelop aan ons terug te sturen. De inzendingstermijn sluit op 1 november 2007. Voor elke inzender van de vragenlijst ligt er een presentje klaar.

Van de antwoorden op de vragenlijst wordt een rapport gemaakt waarin vooral aanbevelingen zullen staan over de wijze waarop er in de toekomst meer aandacht besteedt kan worden aan vergroting van financieel inzicht bij leerlingen en de leermiddelen die daarbij wenselijk zijn. Alle antwoorden worden geanonimiseerd verwerkt.

Het concept rapport wordt tijdens rondetafel gesprekken voorgelegd aan docenten. Wilt u aan een van deze rondetafel gesprekken deelnemen, dan kunt u dan kenbaar maken onder aan de vragenlijst.

Ik dank u heel hartelijk voor uw medewerking

drs. J.W.T. Kerkhoffs
projectleidert CentiQ SLO

W.J. van Rossum
Projectleider CentiQ ministerie van Financiën

